

ку, треба як можна сильніше мінімізувати політичний фактор, що в наш час став вирішальним. Політична економія має об'єднатися з фізичною лише на тому рівні, на якому не виникатиме суперечок між законами в апаратах цих двох наук.

У країнах, де на державному рівні зазначені вимоги сталого розвитку ігноруються, в це поняття вже намагаються вкласти «зручний» зміст. У деяких країнах термін «сталий розвиток» часто вживають для означення неухильного зростання економічних показників її регіонів, окремих галузей економіки. У такому випадку порушується уся цінність ідей концепції. Але, якщо людство знайде в собі сили визнати свої помилки, то ми будемо спостерігати поступовий процес сталого розвитку. І сподіваємось, що фізична економія буде відігравати у цьому не останню роль.

Література

1. Подолінський С. А. Вибрані твори / Упоряд.: Л. Я. Корнійчук. — К.: КНЕУ, 2000. — 328 с.

Т. Б. Бас,

аспірант кафедри екологічної економіки,

Л. Д. Загвойська, канд. екон. наук,

доцент кафедри екологічної економіки,

Національний лісотехнічний університет України

ПРЕФЕРЕНЦІЇ СТЕЙКХОЛДЕРІВ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ СТАЛОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

The preferences of population regarding forest ecosystems services investigated using concept content cognitive mapping method. Non-parametric statistics was used for analysis. The results of the investigation is useful in decision making processes in sustainable forest management.

Актуальність теми. Глобальні проблеми довкілля, які характеризуються дедалі більшим загостренням, викликали потребу створити якісно нову концепцію подальшого розвитку. Нею стала концепція сталого розвитку світу, в якій було принципово поставлено запитання: як потрібно організувати життєдайну економіку, щоб вона не руйнувала довкілля та не виснажувала природний капітал, від яких вона безпосередньо залежить? Процес взаємодії природи і суспільства характеризується закономірнос-

тями, які не можна звести лише до природних чи економічних законів. Динамічна рівновага навколишнього природного середовища зберігається лише тоді, коли циклічність потоків енергії та речовини гарантує безперервне відтворення природи. Втручання ж суспільства у природні системи, які функціонують за принципами самовідтворення та безвідходності, призводить до порушення цих систем. Світовий економічний розвиток перебуває у щораз більшій залежності від таких екосистем, як лісові, морські та інші, які є складовими частинами природного капіталу планети і служать джерелом надходження сировинних та енергетичних ресурсів [1]. Отже, будь-яке неадекватне управлінське рішення у сфері використання природного капіталу може бути критичним. Тому для досягнення сталого розвитку необхідно правильно оцінювати і враховувати його вартість.

Під терміном «природний капітал» найчастіше розуміють «сукупність природних ресурсів, які використовуються, або можуть бути використані, для виробництва товарів» [5, с. 16]. У 1992 році опублікована відома робота *H. Daly* та *R. Constanz* 'u «Природний капітал і сталий розвиток», де це поняття було суттєво розширено і водночас уточнено. *H. Daly* та *R. Constanza* розглядають природний капітал, як фонд, який продукує природні товари та екологічні послуги [9].

Лісові екосистеми — найважливіша складова природного капіталу. Збереження лісів, їхнє раціональне використання — необхідна умова життєзабезпечення людства на планеті Земля. Щоб сприяти сталому розвитку, необхідно пізнати природу лісу та оволодіти методами вічного збереження, безперервного невиснажливого використання та відновлення лісових екосистем. Адже правильні рішення приймаються лише тоді, коли всесторонньо вивчено та справедливо визначено цінність того об'єкта, стосовно якого вони приймаються.

Із оцінюванням природного капіталу часто виникає багато проблем, оскільки не завжди існують ринки для того чи іншого виду капіталу і не завжди ринок товарів чи послуг довікля є достатньо розвиненим. *R. Constanza* [8] наголошує на тому, що економічна вартість екосистем, які є складовими частинами природного капіталу, повинна включати їхню фізичну, хімічну і біологічну роль у забезпеченні існування глобальної екосистеми Землі, незалежно від того, чи сучасні покоління повністю усвідомлюють цю роль, чи ні. Крім того, ринкова оцінка для деяких видів товарів і послуг природних екосистем у багатьох випадках є неадекватною.

Економіка, на думку багатьох екофілософів, екологів та економістів-екологів, монополізувала право пропонувати засади для прийняття управлінських рішень. Проблема економістів у тому, що вони підходять до використання та охорони біорізноманіття зі своїх вузьких економічних і антропоцентричних позицій [4]. На нашу думку, слабкість економічної оцінки, перш за все у тому, що вона розглядає природу тільки з точки зору людського благополуччя.

Поширення ринкових цінностей на всі сфери людської діяльності, у тому числі і на природоохоронну, створює велику загрозу для існування біорізноманіття. Адже, окрім основних, біорізноманіття, володіє ще й такими цінностями, які неможливо підрахувати: екологічною, освітньою, науковою, виховною, історико-культурною, релігійною, естетичною, етичною, символічною, духовною і багатьма іншими невідомими цінностями. Тому необхідно відкрито визнати обмеженість економічної оцінки природних екосистем, у тому числі й лісових. Оцінювання природного капіталу має бути всестороннім, а в його вартість потрібно включати всі компоненти, аби рішення стосовно його використання були правильними і справедливими по відношенню до майбутніх поколінь. Проте, специфічний характер споживання природного капіталу, зокрема проблема невиявленості уподобань і часте неврахування думки місцевого населення не дає змоги адекватно відобразити його вартість через ринкові трансакції.

Завдання постнекласичної економіки не зводяться до пошуку оптимальних рішень та шляхів економічного зростання. На противагу класичним доктринам постає нова парадигма: уникнення конфліктів, пошук консенсусу та врахування цінностей всіх зацікавлених сторін у системі прийняття управлінських рішень.

Ідентифікація уподобань різних груп населення стосовно досліджуваного ресурсу є важливим кроком у процесі формування системи сталого менеджменту, зокрема визначення уподобань населення щодо послуг лісових екосистем є важливим інструментом формування системи сталого менеджменту лісів.

Екологічно виважений менеджмент лісових ресурсів, який відповідає вимогам сталого розвитку, наголошує на необхідності широкого залучення громадськості до прийняття рішень, що у свою чергу вимагає виявлення та врахування уподобань різних соціальних груп.

Дослідження уподобань населення Львівщини щодо послуг лісових екосистем ми проводили за методом концептуально-змістовного когнітивного картування [10]. Його суть зводиться до іден-

тифікації, групування, та ранжування уподобань зацікавлених сторін щодо досліджуваного об'єкту із подальшим опрацюванням виявлених уподобань методами непараметричної статистики.

За методом картування [7] на основі таких критеріїв, як відповідальність, вплив, партнерство, залежність, представництво, спрямованість, які відображають зацікавленість і можливість участі опитуваних груп у системі менеджменту досліджуваного об'єкту, нами було виділено чотири групи зацікавлених осіб:

- місцеве населення;
- лісова промисловість;
- неурядові організації (заклади освіти, науково-дослідні установи);
- жителі міст.

Як відомо, конфлікти зазвичай виникають через нерозуміння однією стороною чи групою сторін позицій інших. Розходження інтересів зацікавлених осіб часто призводить до деструктивних процесів у системі прийняття управлінських рішень. Адже різні стейкхолдери по-різному тлумачать ті чи інші ситуації. Розбіжність перспектив у поєднанні з тенденцією людей вірити, що лише їх власна перспектива є легітимною, може призводити до багатьох проблем та негативних наслідків у системі менеджменту.

Сказане особливо актуальне для споживачів послуг лісових екосистем, стосовно менеджменту яких у різних соціальних груп є свої погляди. Приватні підприємці розглядають ліси, як джерело отримання прибутку або розширення можливостей для його отримання. Державний сектор зацікавлений у такому управлінні лісовими ресурсами, яке сприятиме підвищенню економічної ефективності, зростанню вигід від використання обмежених національних ресурсів, покращенню довкілля, отриманню державою більших прибутків, які можуть бути використані на різні соціальні потреби. У науковців, зокрема екологів, енвайроменталістів, є своє бачення менеджменту природних ресурсів [2].

Тому для ефективної співпраці у будь-якій системі менеджменту, в тому числі в системі менеджменту лісових екосистем, необхідно виявити всіх зацікавлених сторін і, звичайно, врахувати їхню думку.

Учасників дослідження просили висловити власні уподобання стосовно послуг лісових екосистем. Потім згрупувати висловлені ними уподобання, а відтак присвоїти кожній групі назву і впорядкувати групи уподобань у порядку їхньої важливості для респондента. Після цього респонденти описували уподобання власної групи і своє бачення уподобань інших груп зацікавлених осіб. Тривалість інтерв'ю становила, як правило, 20—50 хвилин.

Опитуванню передувала коротка роз'яснювальна робота стосовно правил інтерв'ю. Учасникам пояснили, що немає мінімальної або максимальної кількості відповідей, кожне висловлене уподобання є правильним, адже це особиста думка опитуваного і він не змушений відповідати так, як належить статусу групи, до якої він входить. Було застосовано відкриті запитання для того, щоб з'ясувати бачення респондентом позицій інших стейкхолдерських груп.

Серед представників кожної досліджуваної групи, нами було опитано репрезентативну кількість респондентів — по 25 осіб із кожної групи: із групи «Місцеве населення» — 14 жінок і 11 чоловіків, «Жителі міст» — 13 жінок і 12 чоловіків, «Лісова промисловість» — 8 жінок і 17 чоловіків та з групи «Неурядові організації» — 13 жінок і 14 чоловіків. При цьому віковий діапазон респондентів був дуже широким — від 18 до 90 років. Дослідження проводилось на території Львівської області у Жовківському, Миколаївському, Яворівському районах та м. Львові.

Кількісний аналіз уподобань ми проводили з використанням методів непараметричної статистики, завдяки чому дослідили статистично значущі подібності і відмінності в уподобаннях кожної зацікавленої групи та особливості міжгрупових уподобань, а також побудували статистично значущі когнітивні карти уподобань стейкхолдерів щодо послуг лісових екосистем.

Наявність статистично значущих подібностей і відмінностей в уподобаннях зацікавлених груп ми перевіряли за допомогою непараметричного критерію Фрідмана [11].

За критерієм Фрідмана результати дослідження виявились значущими, тобто висловлені цінності мають певний порядок важливості для всіх груп. У табл. 1 показано значення F_r-статистики Фрідмана, які є значно вищими від критичних значень, що дає підставу з імовірністю 95 % стверджувати: індивідуальні уподобання у групах є однорідними із чітко вираженою пріоритетністю [11].

Таблиця 1

ОЦІНКА ВІДМІННОСТЕЙ В УПОДОБАННЯХ ЗА КРИТЕРІЄМ ФРІДМАНА ДЛЯ ЧОТИРЬОХ ГРУП УЧАСНИКІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

	Місцеве населення	Лісова промисловість	Неурядові організації	Жителі міст
Кількість учасників	25	25	25	25
Тестова* статистика	468	593,7	477,2	445
Ступені свободи	8	8	8	8

*Критичне значення F_r-статистики Фрідмана з k-1 степенями свободи та імовірністю 95 % становить $\chi^2=15,5073$.

На основі висловлених уподобань ми сформували універсум вартостей і цінностей населення стосовно послуг лісових екосистем, який подано у табл. 3. Цей універсум уподобань включає перелік усіх цінностей, які виділили групи стейкхолдерів по відношенню до послуг, котрі вони отримують від лісових екосистем. Назви всіх тем були запропоновані учасниками опитування.

За допомогою критерію знаків нами побудовано когнітивні карти індивідуальних і групових уподобань представників різних груп. Система пріоритетності індивідуальних уподобань зображена у табл. 2.

Таблиця 2

**КОГНІТИВНА КАРТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ УПОДОБАНЬ
ПРЕДСТАВНИКІВ УСІХ ЗАЦІКАВЛЕНИХ ГРУП**

Групи стейкхолдерів \ Теми	Послуги довікля	Економічні	Рекреаційні	Місцеві вартості	Пізнання, освіта, наука	Оздоровчі	Туристичні	Емоції, відчуття	Естетичні
Місцеве населення	1	2	2	1	5	4	5	3	4
Лісова промисловість	1	3	2	5	5	3	5	4	5
Жителі міст	1	4	1	6	4	2	5	1	3
Неурядові організації	1	2	1	5	3	4	6	2	4

Таблиця 3

**УНІВЕРСУМ УПОДОБАНЬ НАСЕЛЕННЯ ЩОДО
ДО ПОСЛУГ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ**

№	Темі	Підтеми
1	Послуги довікля	Очищення повітря; регулювання клімату продукування кисню; біорізноманіття водорегулювання; природний кругообіг
2	Економічні	Паливо; лісоматеріали реалізація декоративних матеріалів; місце праці, можливість ведення туристичного бізнесу
3	Рекреаційні	Відпочинок; прогулянки; пікніки; проведення часу з друзями

№	Теми	Підтеми
4	Місцеві вартості	Недеревні ресурси; м'ясо та хутра тварин дрова; корм для тварин; бджільництво
5	Пізнання, освіта, наука	Проведення досліджень; спостереження за тваринами, пізнання рослинного і тваринного світу, пізнавальні екскурсії; орієнтування на місцевості
6	Оздоровчі	Покращення здоров'я; відновлення сил, лікарські рослини, фітонциди, збагачені вітамінами продукти харчування
7	Туристичні	Скелелазіння; полювання, туристичні екскурсії; спортивні змагання
8	Емоції, відчуття	Тиша, спокій; шум лісу, шурхотіння листя під ногами, втеча від цивілізації, можливість усамітнення; спілкування з природою, піднесення настрою; світлість думок натхнення; таємничість, романтика
9	Естетичні	Краєвиди; спів пташок, предмети декору (шишки, жолуди та ін.), аромати і запахи

Побудована нами когнітивна карта індивідуальних уподобань дає інформацію про те, що кожна людина, як індивід, перш за все цінує такі функції лісових екосистем, як очищення повітря, продукування кисню, регулювання клімату, водорегулюючу функцію та інші екологічні послуги, які надають нам лісові екосистеми. Якщо це найважливіше для суспільства, то менеджерам усіх рівнів необхідно дбати про охорону і відтворення, а вже тоді про використання лісових ресурсів.

Індивідуальні уподобання є дещо іншими, ніж групові (див. рис. 1), особливо серед представників лісової та деревообробної промисловості і місцевого населення. Респонденти цих груп висловлювались по-іншому про себе і про власну групу. Для місцевого населення більшої ваги набирає вартість використання, як і для працівників лісової промисловості, причому матеріальних цінностей.

Для жителів міст і представників неурядових організацій, навпаки, важливішими є нематеріальні цінності. Вони частіше висловлюють свої уподобання про емоційні та естетичні функції лісових екосистем. Майже всі респонденти із групи «Місцеве

населення» вважають найважливішими для себе місцеві вартості, які є корисними безпосередньо для них а представники бізнес структур виділяють економічні цінності. Тобто для обох груп важливішою є вартість використання, аніж вартість існування, причому матеріальні цінності є важливішими від нематеріальних.

Когнітивні карти уподобань — це корисний інструмент для менеджерів усіх рівнів, адже забезпечує розуміння того, що напрям думок кожної групи стейкхолдерів є особливим. Такий підхід сприяє веденню переговорів його суб'єктами, налагодженню співпраці і комунікативних зв'язків серед різних груп індивідумів.

При плануванні та впровадженні національної політики лісокористування необхідно враховувати думку всіх груп населення, а особливо місцевого. Місцеві вартості є найменш важливими для всіх стейкхолдерів крім самого місцевого населення. Це і є потенційним підґрунтям для виникнення конфліктів.

Усі групи, які брали участь у дослідженні, виділили пізнавальне, освітнє та наукове значення лісу, проте за пріоритетністю ця функція на четвертому-п'ятому місці. Потрібно, все ж таки, краще застосовувати цю функцію лісу у процесі пізнання та здобуття знань про навколишнє природне середовище.

Щодо туристичних функцій лісу, то ця цінність також не входить до числа перших. З метою забезпечення стійкого розвитку, навпаки, необхідно поширювати такі види використання лісових екосистем, які наносять мінімальну шкоду довкіллю, наприклад, екологічний туризм, регульований збір лікарських рослин.

У процесі дослідження ми спробували виявити такі цінності по відношенню до лісових екосистем, які попередньо не були відомі, оскільки, саме з глибин населення можна отримати самобутню інформацію про досліджуваний об'єкт.

Звичайно, що визначення цілей, позицій та пріоритетів кожної зацікавленої групи не усуває всіх проблем та конфліктів, проте, отримана інформація дозволяє передбачити дії різних груп населення у системі використання та менеджменту лісових ресурсів і дає змогу краще зрозуміти ставлення різних груп населення до лісів та асоційованих із ними послуг, що сприяє знаходженню компромісів на шляху реалізації завдань сталого менеджменту лісового господарства.

Виживання лісів, а отже й наше, залежить від того, чи зуміємо ми визнати, правильно оцінити і зберегти їх екологічну, клімато-

регулюючи, охоронну, соціальну та економічну цінності [6]. Погіршення якості довкілля — це зворотний бік економічного зростання і технологічного прогресу. У наш час людство опинилось перед дилемою: додаткове збільшення кількості економічних благ чи якісне довкілля? Але ж планета у нас одна, життя у кожного — теж одне, та й права на чисте і сприятливе для здоров'я довкілля у всіх рівні. Отже, для людства не залишається інших варіантів, аніж досягнення консенсусу у сфері використання природного капіталу загалом, та лісових ресурсів зокрема. А для цього і є необхідною інформація про цінності та пріоритети всіх груп населення.

Література

1. Генсірук С. А., Нижник М. С. Гірські ліси // Українська енциклопедія лісівництва. — Львів: НАН України, НТШ, 1999. — 168 с.
2. Загвойська Л. Д., Маселко Т. Є., Якуба М. М. Економічний аналіз інвестиційних проектів: Навчальний посібник. — Львів: Афіша, 2006. — 320 с.
3. Швиденко А. Й., Остапенко Б. Ф. Лісознавство: Підручник. — Чернівці: Зелена Буковина, 2001. — 352 с.
4. Борейко В. Е. Принципы и идеи этико-эстетического подхода в заповедном деле и охране дикой природы // Экологический журнал. — 2005. — Вып. 2. — Том. 7. — С. 62—63.
5. Глазырина И. П. Природный капитал в экономике переходного периода. — М.: НИА Природа, РЭФИА, 2001. — 204 с.
6. Программа действий. Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении / Сост.: М. Китинг. — Женева: Центр «За наше общее будущее», 1993. — 70 с.
7. Стратегическая экологическая оценка для развития регионально-го и муниципального планирования: Пособие для практиков / М. В. Хотулева и др. — М: ЦЭО «Еколайн», 2006. — 64 с.
8. Constanza R. *Frontiers in Ecological Economics*. — Cheltenham: Edvard Elgar, 1997. — 487 p.
9. Constanza R., Daly H. *Natural Capital and Sustainable Development // Conservation Biologics*. — № 6. — P. 37-46.
10. Lee S., Kant S. *Forest Values, Perceptions, and Co-management in Northwestern Ontario*. — Toronto: Toronto University, Sustainable Forest Management Network Research Communication, April 2003. — 49 p.
11. Newbold P. *Statistics for Business and Economics*. Fourth edition. New Jersey: Prentice Hall, 1995. — 876 p.